

Osmanlı Hâkimiyetinden İsrail İşgaline: Kudüs'ün Gönüllü Sakinleri

From The Ottoman Rule To The Israeli Occupation:

Volunteer Residents Of Jerusalem

Alaattin DOLU*

Öz

Bu çalışmada Mekke, Medine gibi Kudüs'te varlığı görülen mücâvirlerin Osmanlı dönemindeki işlevi üzerinde durulmuş ve günümüzde Mescid-i Aksa'yı savunan murâbitlar ile bir karşılaştırması yapılmıştır. Geçmişte mücâvirler ile bugünün murâbitları Kudüs'e gönüllü olarak gelerek orada ilmî faaliyetlerde bulunan iki benzer gruptur. Her iki grubun motivasyonu kutsal kente komşuluk olsa da birincisi İslam hâkimiyetindeki Kudüs'te surre ile desteklenen bir grup iken, ikincisi işgal altındaki kutsalları muhafaza etme amacıyla güdülenmiştir. Bu bağlamda burada birincisine referansla murâbit olarak bilinen ve İsrail işgaline karşı psikolojik savunma yaparak Mescid-i Aksa'yı muhafaza eden Filistinlilerin rolü vurgulanmıştır. İsrail askerlerinin Mescid-i Aksa'ya ayak bastığı zaman söz konusu grup ile aralarındaki küçük çatışmalar zaman zaman İslam dünyasında yankılanmaktadır. Bunlardan sonuncusu geçtiğimiz Temmuz ayı içinde yaşanmış ve Mescid-i Aksa Müslümanlara kapanmıştır. Bu anlamda Kudüs'ün bir insanlık mirası olduğu unutulmadan bu şehrin kutsallarının muhafaza edilmesi hususunda daha aktif çabalar gerektiği de açıktır.

Anahtar Kelimeler: Kudüs, İsrail, Filistin sorunu, Surre, Mescid-i Aksa, Murabitlar

* Dr., Kastamonu Üniversitesi, Tarih Bölümü

Abstract

In this study, it was emphasized the functions of the “neighbors/moujaviren” in Jerusalem such as Mecca and Medina in the Ottoman period, and it was made a comparison with the mourabitoun who defended the al-Aqsa today. In the past “neighbors of Jerusalem” and present-days “defenders of Jerusalem” are two similar groups who came to Jerusalem voluntarily. The most obvious common feature of both groups is that they are engaged in science and also they are neighbors of al-Aqsa and Jerusalem. While the motivation of both groups is neighboring to the holy city, the first was a group supported by surrah in Islamic domination in Jerusalem and the second was motivated to preserve the occupied sanctuaries. In this context, it is emphasized here that the role of the Palestinians who known as mourabitoun and preserved the Masjid al-Aqsa by making a psychological defense against Israeli occupation. When Israeli soldiers stepped on the Masjid al-Aqsa there was little conflict between them and the Palestinians. The last of these happened in July and the Masjid al-Aqsa was closed to Muslims. In this sense, it is also clear that more active efforts must be made to preserve the sanctity of this city, without forgetting that Jerusalem is a human inheritance.

Key Words: Jerusalem, Israel, Question of Palestine, Surrah, Masjid al-Aqsa, Mourabitoun (Defenders of al-Aqsa)

Giriş

Sahip olduğu özellikleri nedeniyle farklı dine mensup devletler nazarında dinî ve siyasî önemi olan Kudüs, bu özellikleriyle tarih boyunca farklı toplumsal sınıfların bir arada yaşadığı bir kent olagelmıştır. Hâkimiyet altında olunan bu farklı devletlerin uygulamalarının zaman zaman referans alınan dinin öğretileriyle bağdaşmadığı da görülmüştür. Bu anlamda Kudüs’ün kendine özgü oluşan yaşam koşulları özellikle kente hâkim olan bazı devletlerin uygulamalarıyla çelişmiştir. 638 yılında Hz. Ömer’in fethinde uygulanan diğerini tanıma politikası 1099 yılında Haçlıların şehri ele geçirmesiyle sona ermiştir. Neticede Haçlı hâkimiyetinin sürdüğü 88 yıllık dönemde sadece Müslümanlar değil diğer dinlerin mensupları da barış içinde yaşamayı arzuladıkları bir dönemi beklemişlerdir. Selahaddin Eyyûbî’nin fethiyle şehirde oluşturulan yeniden yapılanma ve farklı sosyal grupların birbiriyle entegrasyonu Kudüs’ü tekrar yaşanılır bir şehir haline getirmiştir.¹ Memlükler’in Kudüs siyasetini yönlendiren temel unsur şehirdeki medreseler vasıtasıyla kendilerine sermaye alanları

1 İşin Demirkent, “Kudüs (Haçlılar Dönemi)”, *DİA*, 26, s. 330-332.

açan ulemaydı.² Bir din kentinin sakinlerinin ona hâkim olan devlet ve idarecilerinin meşruiyetlerini sorgulamaları devletlerin iktidarlarını sağlamlaştırmada sembolik alanlara yatırım yapmalarına neden olmaktaydı. Bu anlamda dinî alan sultanların iktidarının ve meşruiyetinde önem arz etmekteydi.³ Bölgede bu türden uygulamaların Emeviler döneminde güçlü şekilde kendine yer ettiği görülmektedir. Bu bağlamda Abdülmelik b. Mervan Kubbetü's-Sahra'yı, Velid b. Abdülmelik ise Şam Emeviye camiini iktidarlarını sembolize eden araç olarak görmüşlerdi.⁴

Osmanlılar için ise Kudüs, Memlûk hâkimiyetindeyken dahi önemli bir sembol olarak addedilmekteydi. Osmanlılar Kudüs'e hâkim olmadan hâdim olmayı tercih ederek daha 15. yüzyılda Kubbetü's-Sahra'da Kur'an okunması için sikke göndermiştir. 1429-1430 yıllarında II. Murad tarafından gönderilen bu ikramlar devletin bakış açısını ortaya koyan önemli sembollerden birisi⁵ olarak dönemin tarihçilerinden Mucireddin Uleymî el-Hanbelî'nin kalemine yansımıştır.⁶

Önceki İslam devletlerinde olduğu gibi Osmanlılar da Kudüs'ün Mekke ve Medine'den sonra üstün bir vasfa haiz olmasına ve onu çevresindeki kentlerden ayıran dinî özelliğine uygun politika geliştirmiştir. Bu yönüyle şehrin farklı sosyal gruplarının aynı doğru üzerinde kesişmesine olanak veren ve birbirleriyle barış içinde yaşamalarına imkân tanıyan din faktörünün Osmanlılar ile birlikte evrimleştiği de görülmektedir. Bu anlamda Kudüs tarihinin önemli dönüm noktalarından birisi şehrin Memlûk hâkimiyetinden bir diğer Müslüman devlet olan Osmanlıların idaresine girmesiyle gerçekleşmiştir.

2 Cengiz Tomar, "Kudüs (Memlûkler Dönemi)", *DİA*, 26, s. 333.

3 Karen Barkey, *Farklılıklar İmparatorluğu*, çev. Ebru Kılıç, (İstanbul: Versus, 2011), s. 258.

4 Richard Van Leeuwen, *Bir Osmanlı Şehri Şam Küre*, İstanbul, 2012, s. 15-17; Mucireddin Uleymî el-Hanbelî, *El Ünsü'l-Celil Bi-Târihi'l-Kuds Ve'l-Halil* 1, s. 272; Abdülmelik bin Mervan'a karşı olan Abdullah İbn-i Zübeyr hac yolunu kontrol altına almaya başlamış ve hac döneminde Mina ve Arafat'a gönderdiği vaizler aracılığıyla Mervânilerin fasık olduğunu ilan ettirmiştir. Böylece Şam bölgesinde taraftarları artan İbn-i Zübeyr'e karşı Abdülmelik bin Mervan hac yolunu kapatarak hacca gitmeyi engellemiştir. Ancak halk arasında çıkan homurdanmalar ve hacca gitme isteği yüzünden alternatif olarak Kubbetü's-Sahra ve el-Aksa camiini inşa ettirdiği iddia edilmektedir. Böylece yeni bir dinî ve siyasî merkez kurma amacını gütmüştür. Bkz. Amikam Elad, "Why Did 'Abd Al-Malik Build the Dome of the Rock?", *Bayt Al-Maqdis-'Abd Al-Malik's Jerusalem*, Ed. Jeremy Johns Julian Raby, c. 1, (Great Britain: Oxford University Press, 1992), s. 34 ve 45; Bu iddiaya karşı çıkanlar Abdülmelik'in halk karşısında zor durumda kaldığından dolayı onun döneminde de hacca gidildiğini ifade etmektedirler. Bkz. Casim Avcı, "Kudüs", *DİA*, 26, s. 327.

5 "Devletin kuruluş dönemindeki iktidar mücadelelerinde dahi Kudüs bir meşruiyet sembolüyüdü. Evliya Çelebi'ye göre Mehmed Çelebi ile Musa Çelebi arasındaki mücadelede Musa Çelebi kardeşi Mehmet Çelebi'nin Mekke, Medine, Mısır, Şam, Irak ve Kudüs'e hâkim olmadıkça ona tabi olmayacağını bildirmişti. Yavuz Sultan Selim Celalzâde tarafından dönemin siyasetine paralel şekilde Kudüs şahi olarak görülürken; Kanuni Sultan Süleyman da Süleyman peygambere nispetle II. Süleyman (Süleymân-i Sâni) olarak Kudüs'teki taşlara işlenmişti." Bkz. Alaattin Dolu, *Osmanlı Kudüsü'nde Toplum ve Siyaset, 1703-1789*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, 2017, s. 39-40.

6 el-Hanbelî, *El Ünsü'l-Celil Bi-Târihi'l-Kuds Ve'l-Halil*, c. 2, s. 100.

1917’de son bulan dört yüz yıllık Osmanlı hâkimiyetinde Kudüs diğer kutsal şehirler Mekke ve Medine gibi devlet ve toplum nazarında hürmet görürken, Osmanlı tebaası olan veya olmayan dindar Müslümanlar için bu şehirlerde ikamet etmek dinî bir gaye idi. Ayrıca bu şehirlerden Kudüs’ün Hristiyanlar ve Yahudiler nezdinde dinî önemi, tarih boyunca onları da bu şehre hacı olmak için gelmeye teşvik etmiştir.

Osmanlı Surlarından İsrail Duvarına

Yavuz Sultan Selim’in bölgenin zaptından sonra Kudüs’ü ziyaret etmesi ve bölge ulemasını memnun ederek bağışta bulunması kendisinden sonra şehre hâkim olacak olan Kanuni Sultan Süleyman’ın uygulamalarına da referans olmuştur. 1552 yılında Kanuni Sultan Süleyman tarafından hasekisi Hürrem Sultan adına kurulan imaret şehirde, farklı sosyal tabakalardan kimselerin karnının doyması sağlanmıştır. Şehir surları ile su yollarını tamir ettirerek emniyet ile hayatîyetin devamını sağlamışlardır. Bu manada Kanuni Sultan Süleyman döneminde imaretin kurulması, surların tamiri ve su yolların açılması gibi eksik görülen alanlara yönelik çalışma yürütülmüştür. Bununla beraber İslam devletleri zamanında zaten var olan medrese ve dinî kurumlarının devamını sağlamışlar ve bu kurumların vakıflarını güçlendirme yoluna gitmişlerdir. Halkın sahiplenildiğinin göstergesi olan bu türden uygulamalar devletin bakış açısını yansıtan unsurların başında gelmektedir. Bunlardan önde geleni ise surların yeniden inşasıdır.⁷

Haçlılardan şehri alarak savunma sistemini güçlendiren ve tamir ettiren Selahaddin Eyyûbî’den sonra Memlüklerin son zamanlarında şehir savunmasına ve tamiratına gereken önem gösterilmemişti. Memlükler döneminde harap olan şehir surları üzerine düşen muhafazayı yerine getirmiyor, çölden gelen bedevi baskınlarına maruz kalan Kudüslülerin malları yağmalanıyordu. Bunun yanında Filistin kıyılarında dolaşan Portekiz tehdidi ve yeni bir haçlı endişesi Osmanlı Devleti’nin henüz hâkim olduğu topraklarda meşruiyetine gölge düşürebilecek bir tehlikeyle karşılaşmasına imkân verebilirdi. Ayrıca şehrin ilk kible ve üçüncü harem oluşu da bir teşvik unsuruydu. Tüm bu unsurların kesiştiği doğru ise şehrin dinî kimliği idi. Neticede tehdit ile teşvik arasındaki bu uygulamalar Osmanlı politikasını belirleyen temel etken olmuştur.⁸

7 Amnon, Cohen, “1516-1917: Haram-i Şerif-Temple Mount under Ottoman Rule” *Where Heaven and Earth Meet: Jerusalem’s Sacred Esplanade*, Ed. Oleg Grabar and Benjamin Z. Kedar, University of Texas Press, 2009, s. 211-215.

8 Amnon Cohen, “Some Conventional Concepts of Ottoman Administration in the Light of a More Detailed Study: The Case of 18th Century Palestine.” *Social and Economic History of Turkey (1071-1920) International Congress on the Social and Economic History of Turkey 11-13 July 1977, Hacettepe University*, ed. H.İnalçık O.Okuyar, Ankara, 1980, s. 188.

Bütün şehirler bir dünyanın parçası olmak ister. Kudüs bu anlamda İslamiyet, Hristiyanlık ve Yahudilik için öneminden dolayı daha büyük bir dünyanın parçasıdır. Yeniçağda bir dünyanın parçası olmak ise emniyet ve hayatiyetin devamıyla mümkündü. Bu nedenle 15-18. yüzyıllar arasında bir dünyanın parçası olmak isteyen şehirlerin hemen hepsi surlarla çevriliydi. Bu dönemde Filistin şehirleri içinde ise Kudüs bu tanıma uymaktadır. Osmanlı Avrupa rekabetinde her iki taraf için önemli bir şehir olan Kudüs Osmanlı zabtından otuz yıl sonra refaha kavuşmuştu.⁹ Böylece surların inşasıyla emniyet sağlanarak güvenlik ortamı oluşturmuş ve şehrin ekonomik gelişimine katkı sağlanmıştır. Kuşkusuz güvenliğin sağlanmasında altı açık şehir kapısından beşinin güneş battıktan sonra doğuncaya kadar kapalı kalmasının da etkisi vardı. Kudüslülerin güvenliği bu denli sağlam bir şehirden ayrılarak yerleşim amacıyla 1860'lara kadar sur dışına çıkmadığı görülmektedir. Hatta bu yıllarda bile sadece bir kaç bina sur dışındaydı. Ancak bu dönemden sonra artan hızlı nüfus artışı sur dışına çıkmayı zorunlu kıldı.¹⁰ Buna karşın Müslüman Kudüs köylüsü için Kudüs'e gelip gitmenin bir kaç amacından birisiydi el-Aksa. Cuma günleri geldikleri Kudüs'te Cuma namazını kılmak, çarşıları dolaşmak, alışveriş yapmak veya resmî işlerini görmek için mahkemeye gitmek rutin işlerdi.¹¹ Bu durum 20. yüzyılda ağır aksak devam etse de İsrailin Filistinlileri birbirinden ayırdığı ve 2002 yılında örmeye başladığı duvara kadar devam etti. Bunun yanında günümüzde eski şehir surlarının varlığını koruduğu şehirde sur dışına olan genişleme özellikle Yahudilerin yerleştiği batıya doğru gelişmiştir. Bir zamanlar içinde yaşayan halkın güvenliği için Osmanlılar tarafından tahkim edilen Mescid-i Aksa'nın bulunduğu Kudüs'e ulaşım, günümüzde İsrail hükümetinin tedrici politikalarıyla örülen duvarla engellenmeye çalışılmaktadır. Buna karşın duvar dâhilinde yaşayan Müslümanlar ile duvarın dışında, Batı Şeria olarak tabir edilen bölgelerde yaşayan Müslümanlar kutsal yerleri ziyaret ve muhafaza için çeşitli faaliyetler geliştirmiştir. Bunda Filistin'i kutsal bir emanet ve vakıf olarak gören İslami hareketin temsilcilerinin rolü büyüktür.¹² Böylece Batı Şeria'da yaşayan ve İsrail duvarıyla örülü bölgelerinde hayatlarını idame ettiren Filistinliler Mescid-i Aksa'yı içine alan sur içinin bir parçası olmak istemektedir.

9 Amnon Cohen, "Ottoman Involvement in Europe: Its Relevance for 16th Century Palestine" VII. CIEPO Symposium TTK, Ankara 1994, s. 28-30.

10 Ruth Kark, Michal Oren-Nordheim. *Jerusalem and Its Environs, Quarters, Neighborhoods, Villages, 1800-1948*. Jerusalem: The Hebrew University Magnes Press, 2001, s. 26 ve 33.

11 Kark, s. 290

12 Ilan Pappé, *Modern Filistin Tarihi*, çev. Nuri Plümer, Phoenix, Ankara 2007, s. 405

Foto 1. Ebu Dis'ten Görünüm: Zeytindağı ve Kudüs (Kasım 2012)

Yukarıdaki fotoğraf Osmanlı arşivlerini de içinde barındıran Filistin Vakıflar Bakanlığına bağlı Ebu Dis'teki arşivin penceresinden çekilmiştir. Görüleceği üzere kapı komşusunu ve yakın akrabasını birbirinden ayıran duvarın taşları bazı yerlerde evlerin kendisi olmaktadır.

Foto 2. Ayzeriye'de bir "Duvar Ev" (Kasım 2012)

İkinci fotoğraf, Osmanlı döneminden beri varlığını sürdüren bir yerleşim merkezinin, Ayzeriye köyünün Kudüs'ten koparılmasının hikâyesini barındırmaktadır. Öyle ki, İsrail'in ördüğü duvarın sınırlarının belirlenmesinde uygulanan politika Kudüs sınırları içinde kalan evlerin, pencereleri Batı Şeria'ya bakan taraflarının demirle kaplanarak herhangi bir "kaçak" geçişi önleme amacı taşımaktaydı. Duvarın Mescid-i Aksa'ya bakan tarafında yer almak için kendi evini duvarın bir parçası yapmak ise acıları ve hafızayı diri tutmak için yeterlidir. Uzak akrabaları zaten birbirinden ayıran bu uygulama birbirine komşu kardeşleri dahi birbirinden koparmıştır. Sadece 20 m. uzaktaki demirli pencerenin ardından gördüğü kardeşini ziyaret için ise -eğer Kudüs'e giriş izni varsa- uzun bir yolu dolaşması gerekecektir.

Tarafımdan çekilen bu fotoğraflar Filistinlilerin hayat hapishanesinde yaşadığının göstergelerinden sadece iki örnektir.

Bir Sürgün ve Direniş Yeri Olarak Kudüs

Kudüs Osmanlı öncesi İslam devletlerinde ve Osmanlı döneminde zaman zaman isyankâr ve mâzûl komutan ve askerlerin sürgün yeri olmuştur. Emeviler döneminde sürgün yeri olarak dikkat çeken şehirde, Memlûk döneminde bir çeşit sürgün sistemi olan battallık görülmektedir.¹³ Gözden düşen idareciler Kudüs'e gelerek kendilerine tevdi edilen görevi yerine getirirken, mazûl olanlar hayatlarını Kudüs'te geçirmeye mecbur ediliyordu. Şehrin sürgün yeri olarak tercih edilmesinde güvenliğini sağlayacak kaleden yoksun ve irtibatı bulunmaması gösterilmektedir. Siyasetten uzak, din ve tasavvuf ile meşgul olarak kariyerlerinin son demlerini kutsal bir kentte geçirmek, Memlûk emirleri için gerçekten bir ceza mıydı bilinmez.¹⁴ Ancak Osmanlılarda ilmiye kariyerlerinin sonuna gelmiş olan bazı kadınlar için Kudüs'te görev almak bir tercih nedeniydi. Buna karşın Osmanlı öncesindeki İslam devletleri zamanında olduğu gibi Kudüs zaman zaman askerî sınıf mensupları için de sürgün yeri olmuştur. Zira devlet nazarında tehlike arz ederek kirli ittifaklar içinde olduğu düşünülen veya tespit edilen şahsiyetlerin kutsal yerlere sürgün olarak gönderilmesi bilinen bir uygulama idi. 1654-55 yıllarında Şeyhülislam Hüsamzâde Efendi Padişaha karşı bir ittifak içinde olduğuna dair söylentilerin çıkması üzerine Kudüs'e tayin edilmişti. Aynı şekilde bu dönemde Memikzâde Mustafa Efendi de azledildikten sonra Kudüs'e gönderilmişti.¹⁵

13 Nebi Bozkurt, "Sürgün", *DİA*, 38, s. 167.

14 Amy Singer, Kadılar Kullar Kudüslü Köylüler, Tarih Vakfı Yurt Yay, İstanbul, 1996, s. 6; Tomar, Kudüs, *DİA*, 26, s.333

15 Alaattin Dolu, Osmanlı Kroniklerinde Kudüs Algısı, Pamukkale Üniv. Sosyal Bil. Enstitüsü Dergisi, 25/1, s. 36.

Tarihte din ve tasavvuf ile meşgul olmak üzere Kudüs'e veya diğer kutsal topraklara sürgün olarak gönderilmek cezadan öte caize gibi görünmektedir. İktidarlara karşı muhalefetlerinin bir cezası olarak Kudüs'te yaşamaya mecbur olmak, devlet adamları nezdinde Osmanlı coğrafyasının art bölgesinde, merkezden uzak herhangi bir yerde yaşamaktan farksız gibiydi.

Günümüzde Filistinliler ise kendi vatanlarında sürgünlüklerinin savaşını vermektedir. Mescid-i Aksa'da ibadet ile meşgul olarak İsrail'in varlığına karşı bir duruş sergileyen murâbitlar kutsal mekânların muhafazasında gönüllü olarak yer almaktadırlar. Filistinlilerin İsrail'e karşı verdiği mücadeleyi besleyen ve milliyetçilik duygularını hareket geçiren uzun geçmişe sahip bir habitusları olmasa da, hafızalarında yer edinmiş önemli isyanlar bulunmaktadır. Bunlar arasında önde gelenler yerel idarenin baskılarına maruz kalan ileri gelenlerin çıkarlarını koruma güdüsünden beslenmiştir. Osmanlı idaresi altındaki dönem içinde Filistinlilerin otoriteye karşı gösterdiği popüler isyanlardan ikisi Osmanlılara karşı iken, diğeri Mehmet Ali Paşa ve oğlunun bölgeyi idaresi altına aldığı döneme tekabül etmektedir.¹⁶ Bunlardan ilki 1703'te tarihe nakîbü'l-eşraf isyanı olarak kaydolun ve merkezileşen devlet yapısına ve yerel otoritenin baskılarına bir başkaldırı idi.¹⁷ İlkiyle benzer sebeplerle ortaya çıkan ikinci isyan ise 1825-26 yıllarında meydana gelmişti. 1834 yılında İbrahim Paşa'ya karşı gerçekleştirilen isyan ise yerel ileri gelenlerin çıkarlarına göz koyulmasından kaynaklanmıştı.¹⁸ Yerel seçkinler ellerinden alınan ekonomik özgürlüklerine karşı bu sefer 1933'te İngiliz manda idaresine karşı isyan bayrağını çekerek yönetimi tanımadıklarını deklare ettiklerinde büyük isyana henüz üç yıl vardı. 1936 yılında ilan edilen genel grev sonrasında daha önceki isyanlara benzer şekilde 2 bin kişi kadim surların içinde toplandı. Bu isyandan sağ kurtulanlar sonradan Filistin direnişini örgütleyen paramiliter kimseler olacaktı.¹⁹ Bu büyük isyandan sonra 1948 yılında felaketi -nekbe- yaşayan Filistinliler için takip eden yıllar Arap-İsrail savaşları ile geçti. 1967'de altı gün savaşları, 1973'te Yom Kippur savaşı, 1982 yılında FKÖ'ne karşı Lübnan savaşı gerçekleşti. 1987'de ilk intifada, 2000 yılında ikinci intifada boyunca sivil itaatsizlik hallini alan isyanlar ve boykotlarla geçen yıllarda Filistinlilerin tarihî hafızaları hep taze kaldı. İşte bu hafızayı diri tutmak ve Kudüs'e komşuluğu bir mücadele alanına dönüştürmek için bir araya gelen Filistinliler bulunmakta ve bugün Mescid-i Aksa'da İsrail işgaline karşı direnmektedir.

16 Adel Manna', "Eighteenth- and Nineteenth-Century Rebellions in Palestine" *Journal of Palestine Studies*, 24/1, 1994, s. 52; Mazin B. Qumsiyeh, *Popular Resistance in Palestine: A History of Hope and Empowerment*, PlutoPress, 2011, s. 36-47.

17 Alaattin Dolu, *Osmanlı Kudüsü'nde Toplum ve Siyaset, 1703-1789*, s. 75.

18 Manna', s. 58 ve 60.

19 Pappé, s. 140-141 ve 147.

Kudüs'ün Gönüllü Sakinleri:

Komşuluktan (Mücâvirlikten) Nöbete (Murâbıthğa)

Osmanlı idaresinde devam eden farklı dinlere mensup tebaa arasındaki barış ve huzur ortamını bozan olaylar çoğunlukla kişisel husumetlerden ibaretti. Bir gruba karşı toplu nefretten doğan husumet ve tedip veya ceza gerektiren büyük olaylar yaşanmamıştı. Oysa Osmanlı hâkimiyetinin 400. yılı, işgalin ise 70. yılında Harem içinde İsrail askerleri üç Filistinliyi şehit etti ve 1967 yılından bu yana Mescid-i Aksa'da ilk kez Cuma Namazı da kılınmadı. Yaşanan olaylara karşı başta Türkiye'den ve İslam dünyasından gösterilen tepkiler İsrail'i geri adım atmaya sevk etse de bunun ölümü gösterip sıtmaya razı etme olduğu geçmiş uygulamalarından anlaşılmaktadır. Bu nedenle İsrail'in gerilimi tırmandırarak uygulamalarına meşruiyet elde etme çabası da gözden kaçmamaktadır. Zira Cuma Namazının İslam dininde toplanmayı ve bir araya gelmeyi simgeleyen yönü Kudüs'te yoğun olarak işlevseldir. Bu yönüyle İslam şehrinin temel karakteristik örneklerinden olan Cuma Camisi/Mescid-i Aksa bir merkez olarak işlev görmüştür. Kudüs'ün çarşıları, hanları ve hamamları otorite merkezi sayılan bu alanda yer almaktaydı. Buna karşın farklı dinî ve etnik grupların kendi dinî kurumlarına yakınlığı söz konusuydu. Dört büyük bölgeye ayrılan şehirde her dinî grup kendi başat dinî kurumlarının bulunduğu mahallelerde yaşamaktaydı. Müslümanlar şehrin kuzeydoğusunda otorite merkezi sayılan Harem ve çevresinde, Hristiyanlar kuzeybatıda Kıyame kilisesi ve çevresinde, Ermeniler güneybatıda St. James Kilisesi çevresinde, Yahudiler ise Aşkenazi ve Sefarad sinagoglarının çevresinde konuşlanmışlardı. Bu binalara yakın veya bitişik olarak hacıların ve fakirlerin kaldığı misafirhaneler, eğitim kurumları ve diğer hizmetlerin görüldüğü kurumlar yer almaktaydı. Bu kurumlar boyunca gelişen çarşılar Âmûd kapısından Halil kapısına kadar genişlemekteydi.²⁰ Her biri bir vakfın parçası olan söz konusu eğitim kurumları, tekkeler, Peygamber makamları, Haseki Sultan İmareti, tekke ve zaviyeler şehrin sosyal ve iktisadi yönünden zenginliğinin göstergesi idi. Buna bağlı olarak söz konusu vakıflarda görev alan şehrin ileri gelenleri ise kurmuş oldukları aile vakıflarında hayırseverliklerini göz önüne sermekteydi.

Şeyh Mustafa Abdullah ed-Dâvûdî 1793 yılında kurduğu vakfının²¹ şartları arasına Bâbü'l-Mirâc'ta her gün Kur'an okunmasını ve bunun başta Hz. Peygamber ile enbiya ve sulehanın ve kendisinin ruhuna hediye edilmesini istemişti. Ancak o diğer vakıf kuranlar gibi vakıf şartları arasına

²⁰ Kark, s. 370.

²¹ Ziyâd Abdülaziz el-Medenî, *Evkâfü'l-Kuds Fî'l-Karnî's-Sâmin Aşar El-Milâdî (1700-1799)* \ Vezâretü's-Sekkâf, Amma, 2011, s. 467-473.

“eğer bu mümkün olmazsa” şartını eklememişti. Şeyh Mustafa fikhî olarak vakfiyelerde bulunan “eğer mümkün olmazsa” şartını Mescid-i Aksa’daki İslam hâkimiyetinden emin olduğu için mi koymamıştı bilinmiyor. Ancak vakıf kurucuları vakıf şartlarının sonuna vakıf lehtarlarının soylarının tükenmesinden sonra gelirlerinin Mescid-i Aksa alanı içindeki hizmetlere adanmasını ekseriyetle şart koşmaktaydı. Bunun mümkün olmadığı durumda vakıf gelirleri fakara ve miskinlere kalacaktı. Süleyman Taha Ed-Deccânî ise vakfiyesinde neslinin tükenmesinden sonra vakfının Nebi Dâvud makamına kalmasını bu mümkün olmazsa fakara ve miskinlere kalmasını şart koşmuştu.²² Bundan ayrı olarak Süleyman el-Aselî gibi şehrin ileri gelenleri vakıflarından hediyeler sunmaktaydı.²³ Şehrin ileri gelenleri için devlet tarafından sunulan bir imtiyazı bireysel olarak gerçekleştirmek onların meşruiyetlerine katkı da sunmaktaydı. 19. yüzyılda vakıfların mülkleşmesi ve 20. yüzyılda İsrail işgalinden sonra söz konusu vakıfların gelirlerinin ne kadarının bu yönde devam ettiği bilinmiyor. Ancak el-Aselî ve ed-Dâvûdî’nin vakıf şartları arasında yer alan Mescid-i Aksa alanı içinde Kur’an’ın kıraat edilmesi ve mücâvirlere hediyeler sunulması devlet tarafından surre vasıtasıyla da desteklenen bir usul idi. Buralardaki hizmetlerin ödülü olarak devlet tarafından gönderilen hediye surreler 1918 yılına kadar devam etti.²⁴

Farklı sosyal ve dinî cemaat gruplarının birlikte yaşadığı Kudüs’te devletin ihsan ve ikramlarından istifade ederek hayatlarını idame ettiren birçok suleha ve fakara da bulunmaktaydı. Kudüs’e Mağribiler, Takruriler, Hintliler, Çerkezler, Buhariyeliler başta olmak üzere İslam dünyasının çeşitli yerlerinden kimseler de gelmekteydi. Bunlar arasında hac vazifesini ifa ettikten sonra Hicaz’dan dönüşte Kudüs’e uğrayarak şehirde kalıp ibadetle meşgul olanlar bulunmaktaydı.²⁵ Bu kimselere sunulan ikramların miktarları hususunda surre defterleri Osmanlı arşivlerinde önemli kaynak olarak yer almaktadır. Bu manada devletin gönderdiği surrelerden istifade eden cemaatler içinde *mücâvirin* olarak adlandırılan bir zümre de vardır. Sözlükte komşu anlamına gelen mücâvir kelimesi terimsel olarak yerini yurdunu terk ederek Mekke ve Medine’ye yerleşen kimseler için kullanılmıştı. Oysa tarihsel olarak yüklendiği anlamda sadece Kâbe ile Mescid-i Nebevî’ye komşu olmak üzere dışarıdan gelen kimselere²⁶ atfen kullanılan terimin bu iki kutsal kent gibi Kudüs’e gelerek Mescid-i Aksa’ya komşu olanlar için de kullanıldığı tarihî vesikalarla sabittir. Komşuluk manasından anlaşılanın buralarda ikamet etmek olmadığı, ibadet ve

22 El-Medenî, a.g.e, s. 481-483.

23 El-Medenî, a.g.e, s. 399-401.

24 Ş. Tufan Buzpınar, “Surre”, *DİA*, 37, s. 569.

25 Ziyâd Abdülaziz el- Medenî, *Medinetü’l-Kuds ve Civrâhâ Hilâle’l-Fetre 1800-1830*, Menşûrât Banku’l-A’mâl, Amman, 1996, s. 217-219.

26 Nebi Bozkurt, “Mücâvir”, *DİA*, 31, s. 445.

ilim ile meşguliyetin ön planda olduğu görülmektedir. Zira mücavirler arasında kutsal topraklara yurdunu terk ederek gelip yerleşen ve zamanını buralarda hizmet ederek geçiren, ibadetle meşgul kimseler bulunmaktaydı. Bu kimselere her sene surre alayı ile birlikte yola çıkan surreleri Şam'dan bir ulak vasıtasıyla müteselsil şekilde ulaştırılıyor, herkese istihkakları oranında pay ediliyordu. Sadece Osmanlı idaresi altında bulunan topraklardan değil dünyanın çeşitli bölgelerinden gelen mücâvirler surrelerden istifade etmekteydi. Özellikle Anadolu'dan, İran'dan, Hint'ten, Mağripten gelen mücâvirlerin varlığı ise dikkat çekmektedir.²⁷

Surre defterlerinde devletin ve çeşitli vakıfların gönderdiği surrelerden istifade eden toplam altmış dört cemaat bulunmaktadır. Bunlar arasında sulehâ-i mücâvirin, Kudüs mücâvirin cemaati, Haseki Sultan imaretindeki ervam-ı mücâvirin, Davud Peygamber makamı mücâvirini, Mansur ribatı cemaati mücâvirini, Alaaddin Basir cemaati mücâvirini, Hacı Kasım cemaati ve mücâvirini, Davud peygamber makamında mücâvirin kadınlar, Zemaniyye ve Cevher medresesi ribatı cemaati mücâvirini olmak üzere 9 farklı cemaat bulunmaktadır. Cemaat isimlerden anlaşıldığı üzere bir tekke ve medrese ismiyle anılan mücâvirin cemaatine mensup olanların komşuluk ve ibadet maksadının içinde ilim tahsil etmenin de yer aldığı anlaşılmaktadır. Bunlar arasında Kudüs'e ilim tahsil etmeye gelen talebelerin de olması muhtemeldir. Bunun haricinde Haseki Sultan İmaretindeki ervam-ı mücâvirin yani Anadolu mücâvirleri, sulehâ-i mücâvirin, Kudüs mücâvirin cemaati ve Davud Peygamber makamındaki mücâvirlerin Kudüs'teki meşguliyetlerinin daha çok *komşuluk* olduğu anlaşılmaktadır.²⁸

Söz konusu mücâvirin cemaatleri içinde surrenden en fazla hisse alan *sulehâ-i mücâvirin*²⁹ cemaati olup 119 hisseye sahiptir. Toplamda 1.464 sikkayı tasarruf eden bu cemaat mensupları arasında şehrin ileri gelen ailelerinden kimseler de göze çarpmaktadır. Kudüs'ün önde gelen ulema aileleri arasında bulunan ve Kudüs'e zamanında göç ederek yerleşen ulema ailesi olan Alemîlerin bu anlamda bu cemaate mensup surrenden istifade etmesi de normal görünmektedir.³⁰ Ayrıca herhangi bir surreye tasarruf edenlerin haklarını başkalarına devrettiği de Kudüs şer'iyye sicillerinden anlaşılmaktadır.³¹

27 Alaattin DOLU, *Osmanlı Kudüsü'nde Toplum ve Siyaset*, s. 126-127.

28 BOA: EV.HMK. SR.d. 2029, (12 Receb 1179/25 Aralık 1765).

29 BOA: EV.HMK.SR.d/2029, (12 Receb 1179/25 Aralık 1765), s.12-15.

30 BOA: EV.HMK.SR.d/2029, (12 Receb 1179/25 Aralık 1765), s.13.

31 KŞS:233: 81/1 15 Safer 1157-30 Mart 1744; KŞS/256:50 Evâsıt-ı Ramazan 1196/20-29 Ağustos 1782; 266:36 Evâhir-i Şaban 1199/29 Haziran-7 Temmuz.

Haseki Sultan İmaretinde bulunan odalarda ikamet eden mücâvirler arasında Anadolu'dan gelen kadınlar görülmektedir. Bu odalarda ikamet eden Emine Hatun, halası Gülbahar Hatun ile mücâvirin suresinden başka surreleri de tasarruf etmekteydi.³²

Neticede Osmanlı hâkimiyetinde farklı etnik ve dinî cemaatlerin bir arada yaşadığı ortamda Mescid-i Aksa'ya mücâvir olmanın tek gayesi ilmî ve dinî idi. Bu anlamda bir kısmı derviş hayatı yaşayarak tasavvuf ile meşgul olmaktaydı.

Osmanlı dönemi boyunca farklı coğrafyalardan gelen Müslümanların Kudüs'e olan komşuluğu mücâvir kavramının içini doldurduğu anlamda 1917 yılında son bulmuştur. Bu tarihten sonra mücâveret kavramının yerini mücadele almıştır. İkinci intifadan sonra Mescid-i Aksa'nın muhafazasında alınabilecek tedbirler tartışılmıştır. Mescid-i Aksa'da restorasyon ihtiyacının doğması ve İsrail idaresinin bunu engelleme çabaları yeni bir organizasyonun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Sonuç olarak mücâveret ile mücadele kavramlarını bir arada barındıran yeni bir organizasyon orta çıktı: Murâbitlar

Arapça رِبَط (rbt) kelimesinden türeyen murâbit kelimesinin kökeni olan ribât, atını bir yere bağlamak anlamında olup sonradan İslam devletlerinde sınır boylarında görev yapan piyade ve süvariler için kullanılmıştır. Bu bağlamda ribât kelimesi terim olarak düşmanların şerrinden korunmak için inşa edilmiş sınır karakolu ve burada nöbet tutanlara verilen genel bir ad olmuştur.³³ Murâbit Endülüs ve bazı İslam ülkelerinde tekke ehline verilen genel bir ad olup, manevî olarak nefsini koruyan, sınırda cihad eden,³⁴ bütün vaktini ibadetle tasarruf ederek bunda sebat eden, dünya gayesi olmayan takva sahibi kimse anlamındadır.³⁵ Kur'an-ı Kerim'de Müslüman bir kimsenin dinine bağlı olması ve sabırlı şekilde düşmanına karşı teyakkuzda bulunması emredilmektedir.³⁶ Tirmîzi'ye dayanan bir hadiste de Allah yolunda bir gün ribât etmenin bir ay yapılan oruç ve namaz ibadetinden efdal olduğu belirtilmektedir.³⁷ Ebu

32 KŞS:256/61 Evâhir-i Şevvâl 1196/29 Eylül-7 Ekim 1782, BOA: EV.HMK.SR.d/2029, (12 Receb 1179/25 Aralık 1765), s. 22, 30-31 ve 61.

33 *Tefsirü't-Taberi*, Muhakkik: Ahmed Şakir, Müessesetü'r-Risâle, c.7, 2000, s. 508-509; "Fıkıhçıların terminolojisinde murâbit sınırlarından birine bir müddet bekleme için gidendir. Zamanımız terminolojisine göre, "murabit": Allah yolunda silâh altında bulunan kışla ve karakollarda duran, nöbet bekleyen askerler demektir." Bkz. Ku'an-ı Kerim/Al-i İmran Suresi, /200 tefsiri için Elmalılı M Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, c. 2, s. 450.

34 *Firûzâbâdi, Kamûsü'l-Muhit*, Müessesetü'r-Risâle, 2012, s. 667; İlhan Ayverdi, *Kubbealtı Lugatı*, Misallı Büyük Türkçe Sözlük, s. 852.

35 Şemseddin Sâmî, *Kamûs-i Türkî*, Yeditepe, İstanbul 2015, s. 1318.

36 Kur'an-ı Kerim, Âl-i İmran/200.

37 *Sünenü't-Tirmîzi*, Hadis no:1665, Tahkik: Beşşar Avvad Maruf, Darü't-Tab el-İslâmi, c. 3, Beyrut 1998, s. 240

Hureyre'den nakledilen bir hadiste ise “Her kim Allah yolunda murâbıt olarak yani karakol beklerken vefat ederse işleye geldiği salih amel yine üzerine icra olunur” denilmektedir.³⁸

Abbâsiler döneminde denizden gelebilecek saldırılara karşı Kuzey Afrika'da birçok ribât inşa ettirilmiştir. Filistin'in batıya açılan kapısı olan sahillerinde yaptırılan ribâtların amaçları arasında kulelerinden gözetlenen Hristiyan gemilerindeki Müslüman esirleri tespit etmek bulunmaktaydı. Ribât görevlilerinin haber vermesiyle sahile gelen halktan toplanan paralarla esirler kurtarılmaktaydı. Bu ribâtlardan ikisi olan Kefer-Lâm ve Azdûd varlığını kısmen devam ettirmektedir.³⁹

Görüldüğü üzere gerek kelime anlamı gerekse tarihsel olarak yüklendiği anlamda murâbıt kelimesi mücadele ile mücâveret kavramlarını tam olarak içinde barındırmaktadır. Bu bağlamda bugün Mescid-i Aksa'da sabırla nöbet bekleyen murâbıtların referansının Kur'an-ı Kerim olduğu aşîkârdır. Mescid-i Aksa dinî bir mekân olarak 1967'deki Altı Gün Savaşına kadar görevini devam ettirse de tarih boyunca yüklendiği simgesel fonksiyonu bu tarihten sonra artarak sürdürdü. Zira Müslümanlar ve Yahudiler nazarındaki kutsallığı tarih boyunca önemli siyasî bir fonksiyonu olmayan - tarihte sürgün yeri olmasında da etkili olmuş bir özellik - Kudüs'ü ve sahip olduğu kutsal mekânları daha da önemli hale getirmekteydi. Yıllar süren çatışma ve intifada günlerinden sonra Kudüs'te adaletsizliği ifşa etme ve İslam'ın ilk kiblesini koruma arzusuyla hareket eden İslami hareket ve mensupları geçmişte var olan bir örgütlenmeye yeni bir boyut kazandırmıştır. Bu organizasyonla Filistin'in çeşitli bölgelerinden Kudüs'e gelerek ibadet ile meşgul olan murâbıtlar ile sadece sur içindeki varlıkları dahi tehdit olarak görülen Kudüslüler İsrail idaresine karşı mücadele etmektedir. Kudüs'ü kendine gönüllü sürgün etmiş bu kimseler Mescid-i Aksa'ya komşuluk ederek muhafazasında rol almaktadırlar. Zaman zaman Mescid-i Aksa'ya giren İsrail askerlerine karşı fiili olarak karşı gelen murâbıtların temel amacı Mescid-i Aksa'da oluşturulan ibadet halkalarıyla kutsal mekânların sahiplenilmesi ve rakibe karşı psikolojik bir baskı oluşturma gayretidir. Karşılaştıkları adaletsizliği anlatmak için düşmanına baskı yaparak gücünü kırma ve toplumu bir araya getirme çabası da bunun bir parçası olarak göze çarpmaktadır. Bu bağlamda Kudüs'ü kendilerine gönüllü sürgün veya komşu eden murâbıtlar Osmanlı döneminde varlığını gördüğümüz mücavirlerin evrimleşmiş şeklidir.

Bu bağlamda Mescid-i Aksa içinde nöbet bekleyen murâbıtların mücâvirlerden farkı, anlamına binaen Mescid-i Aksa'yı İsrail'in tasallutundan korumaktır. 28 Eylül 2000'de ikinci intifadan sonra aşırı

38 Elmalılı M. Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, c.2, s. 450-51.

39 İsmail Yiğit, “Ribât”, *DİA*, c. 35, s. 76-77.

dindar Yahudilerin Mescid-i Aksa alanı içinde Talmud ayini gerçekleştirmek istemeleri ve yeşil hat içindeki İslami hareketlerin Mescid-i Aksa'yı savunma isteği bir kampanyaya dönüştüğünde Filistinliler her gün otobüslerle Negev, Celil ve sahil kentlerinden Mescid-i Aksa'ya gelmeye başladı. Takip eden yıllarda söz konusu hareket Mescid-i Aksa içinde yer alan 38 ilim mastabasında⁴⁰ Kur'an ve Hadis halkaları oluşturarak ilim meclisleri kurdu. 2010 yılında erkekler tarafından başlatılan düzenli nöbete dönüşen bu harekete 2011 yılından sonra kadınlar da iştirak etti. İlim tahsil ederek nöbet tutan kimseler böylece cihat yaparak Mescid-i Aksa'yı korumaya başladı. İsrail yönetimi söz konusu cemaatin düzenli bir örgüt olduğunu ve İslami hareket tarafından kimlik verilerek maddi anlamda desteklendiğini iddia etse de dışarıya kapalı organizasyonun resmî bir yapılanma olmayışı ispatı mümkün kılmamaktadır. Oluşturdukları ilim halkalarında İslam devletleri zamanından kalma tonozlu kubbeler ve revakların altında ilim tahsil ederek psikolojik ve sosyolojik bir etki yaratan murâbitların⁴¹ sayısını Al-Jazeera⁴² ve İsrail Ha'aretz gazetesi⁴³ binden fazla olarak vermektedir. İsrail istihbarat birimi Shin Bet murâbitların İslami hareket lideri Şeyh Raid Salah ve buna bağlı hayır kurumları tarafından maddi olarak desteklendiğini ve aylık dört bin şekel aldıklarını iddia etmektedir.⁴⁴

İsrail hükümeti aldığı bir kararla 2014 yılının sonlarında⁴⁵ ve 2015 yılı yazında⁴⁶ murâbitları yasaklı örgüt listesine eklese de mensupları nöbete devam etmektedir. Murâbitlar her gün toplandıkları Mescid-i Aksa avlusunda Kur'an, Tecvid, Hadis gibi ilimlerle meşgul olurken, İsrail askerlerinin nezaretinde Harem-i şerife giren Yahudileri ellerinde Kur'an'larla tekbir getirerek sindirmeye çalışmaktadırlar. Buna karşın Harem-i Şerif içinde nöbet tutan murâbitlara karşı askerler fiili müdahalelerini arttırmakta ve tehlikeli gördüğü kişilerin Mescid-i Aksa'ya girişleri engellenmektedir. İçinde bulundukları organizasyonun birer parçası olarak içeriye girebilenler sabah gelerek akşama kadar nöbete

40 Üzerine minder ve şilte konularak oturulan yüksek yer anlamına gelen *mastaba* مصطبة (çoğulu Masâtib) el-Aksa avlusunda duvara bitişik ve avlunun aslından olan çok yüksek olmayan sedirler için kullanılmaktadır. Bkz. *Kubbealtı Lugatı*, s. 775.

41 <http://www.aljazeera.net/encyclopedia/movementsandparties/2015/9/16/%D9%85%D8%B1%D8%A7%D8%A8%D8%B7%D9%88-%D8%A7%D9%84%D8%A3%D9%82%D8%B5%D9%89>, erişim tarihi: 7 Haziran 2017.

42 <http://www.aljazeera.net/encyclopedia/movementsandparties/2015/9/16/%D9%85%D8%B1%D8%A7%D8%A8%D8%B7%D9%88-%D8%A7%D9%84%D8%A3%D9%82%D8%B5%D9%89>, erişim tarihi: 7 Haziran 2017;

43 Amos Harel, Ha'aretz, 26 Kasım 2014.

44 Shlomi Eldar, *Who are Temple Mount's Mourabitoun?*, <http://www.al-monitor.com/pulse/en/originals/2015/09/israel-mourabitoun-temple-mount-compound-settlers-islamists.html>, 14 Eylül 2015, erişim tarihi: 08.07.2017.

45 Amos Harel, Ha'aretz, 26 Kasım 2014.

46 Nir Hasson, <http://www.haaretz.co.il/news/politics/.premium-1.2714873>, 24 Ağustos 2015. Erişim tarihi: 06.07.2017.

devam etmektedirler. Günümüzde çoğunluğu kadınlardan oluşan grup mensupları karşılaştıkları kötü muamelelere, kimliklerinin ellerinden alınmasına ve zaman zaman gösterdikleri direnişe binaen hapse atılmalarına rağmen tek gayelerinin rabita olduğunu ifade etmektedirler.⁴⁷

Sonuç

Bir zamanlar kutsal kentlerdeki uzun misafirliklerinin karşılığı olarak surre ile beslenen ve şehrin manevî havasından aldıkları ilhamla ibadet ile meşgul olan mücâvirlerin yerini bugün murâbitlar almıştır. Maddi bir karşılığı olsun veya olmasın bugün el-Aksa'nın içinde nöbet bekleyen murâbitların gösterdikleri tepkinin toplumsal anlamda diğer alanlarda bir karşılığının beklendiği açıktır. Zira 9 Temmuz 2004'de Uluslararası Adalet Divanı'nın uluslararası hukuka aykırı olduğuna karar vermesine rağmen,⁴⁸ İsrail Batı Şeria'yı çevreleyen duvarın inşasını sürdürmekte ve Batı Şeria'da yerleşim yeri inşasına da devam etmektedir. Böylece İsrail'in sur içinde ve dışındaki yerleşim alanlarında Yahudi nüfusunu arttırma politikaları sürmektedir. İlâveten yeni yerleşim yerlerinin inşasında ucuz iş gücü olarak Filistinlilerin çalışması ise acı bir gerçek olarak tarihe kaydedilmektedir. 2012 yılında misafir olduğum Beytüllahim'e bağlı ve Osmanlı döneminden beri varlığını devam ettiren Nahhalin köyünün doğal yolunun yerleşimciler tarafından kapatılması köyün yolunun uzamasına neden olmuştur. Buna rağmen köylüler kendilerini çevreleyen yerleşimciler için potansiyel iş gücü durumundadırlar.

Kudüs'te toplumsal barışın sağlanarak bir arada yaşama modelinin (coexistence) yeniden hayata geçirilmesi ancak diğerini tanıma politikasının uygulanmasıyla mümkündür. Osmanlı Devleti'nin aksine kolonyalist bir devlet olan İngiliz idaresinin Siyonist işgale olan toleransı bu topraklarda Siyonizm'i hâkim kılmıştır. Siyonizm'in öğretileri bugün birlikte yaşamayı da olanaksız kılmış görünmektedir. Buna karşın zaman zaman Filistinliler ile Yahudiler İsrail idaresinin uygulamalarına birlikte karşı çıkmıştır. Bunlardan birisinde, 2004 yılında, İsrail'in ülkenin orman arazilerini yok etmesiyle iki taraf birlikte gösteri düzenlemiştir.⁴⁹

Netice itibariyle söz konusu organizasyonun yüklendiği misyon tarihi bağlamında ele alındığında murâbitların Mescid-i Aksa'ya olan gönüllü komşuluğu karşılaştıkları adaletsizliği anlatma imkânı vermektedir.

47 Daoud Kuttab, *Filistinli Kadınların el-Aksa Direnişi*, <http://www.almonitor.com/pulse/tr/originals/2014/10/women-protect-al-aqsa-mosque-jerusalem-radical-jews.html>, erişim tarihi: 07.07.2017

48 Erdem Denk, "Uluslararası Adalet Divanı'nın İsrail'in İşgal Altındaki Filistin Topraklarında İnşa Etmekte Olduğu Duvar Konusundaki Kararı", *Uluslararası İlişkiler*, 1/3, 2004, s. 154.

49 Pappé, s. 423.

Nöbetin doğasına uygun şekilde davranarak gelebilecek tehlikelere hazır olmakta ve psikolojik baskı yapmaktadırlar. Bir zamanlar vakıf gelirleri ve surrelerle desteklenen Kudüs'e komşuluğun başta Türkiye olmak üzere Müslüman devletler tarafından desteklenerek yeniden canlandırılması gereken bir organizasyon olması mevcudiyetin devamı açısından elzemdir.

Kaynaklar

Arşiv Kaynakları

Surre Defterleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

EV.HMK. SR.d. 2029, (12 Receb 1179/25 Aralık 1765).

Filistin Vakıflar Bakanlığı Ebu Dis İhyâ'ü't-Türâs Arşivi

Kudüs Şerîyye Sicilleri (KŞS)

KŞS:233/81, 15 Safer 1157-30 Mart 1744.

KŞS:256/50, Evâsıt-ı Ramazan 1196/20-29 Ağustos 1782.

KŞS:266/36, Evâhir-i Şaban 1199/29 Haziran-7 Temmuz.

KŞS:256/61, Evâhir-i Şevvâl 1196/29 Eylül-7 Ekim 1782.

Yayınlanmış Kaynaklar

el-Hanbelî, Mucireddîn Uleymî, *El Ünsü'l-Celîl Bi-Târihi'l-Kuds Ve'l-Halîl*, c. 1-2, (Amman: Mektebetü'l-Muhtesib, 1973).

el-Medenî, Ziyâd Abdülazîz, *Evkâfü'l-Kuds Fî-Karnî's-Sâmin Aşar El-Mîlâdî (1700-1799)*, (Amman: Vezâretü's-Sekkâf, 2011).

Araştırma Eserler

Avcı, Casim, "Kudüs", *DİA*, **26**, s. 327-29

Ayverdi, İlhan, *Kubbealtı Lugatı*, Misalli Büyük Türkçe Sözlük (İstanbul, Milliyet 2011)

Barkey, Karen, *Farklılıklar İmparatorluğu*, çev. Ebru Kılıç, (İstanbul: Versus, 2011).

Bozkurt, Nebi "Mücâvir", *DİA*, **31**, 445-46.

Bozkurt, Nebi, "Sürgün", *DİA*, **38**, 166-67.

Buzpınar, Ş. Tufan, "Surre", *DİA*, **37**, 567-69.

Cohen, Amnon, "Ottoman Involvement in Europe: Its Relevance for 16th Century Palestine", *VII. CIEPO Symposium*, (Ankara: TTK, 1994), 27-34.

-----, "1516-1917: Haram-i Şerif-Temple Mount under Ottoman Rule" *Where Heaven and Earth Meet:Jerusalem's Sacred Esplanade*, Ed. Oleg Grabar and Benjamin Z. Kedar, (Austin : University of Texas Press, 2009), 210-30

- , "Some Conventional Concepts of Ottoman Administration in the Light of a More Detailed Study: The Case of 18th Century Palestine." *Social and Economic History of Turkey (1071-1920) International Congress on the Social and Economic History of Turkey 11-13 July 1977, Hacettepe University*, ed. H.İnalçık, O.Okuyar, (Ankara, 1980), 187-92.
- Demirkent, Işın, Kudüs (Haçlılar Dönemi), *DİA*, **26**, s. 329-32.
- Denk, Erdem, "Uluslararası Adalet Divanı'nın İsrail'in İşgal Altındaki Filistin Topraklarında İnşa Etmekte Olduğu Duvar Konusundaki Kararı", *Uluslararası İlişkiler*, 1/3, 2004, 151-173.
- Dolu, Alaattin, *Osmanlı Kudüsü'nde Toplum ve Siyaset, 1703-1789*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, 2017
- , "Osmanlı Kroniklerinde Kudüs Algısı," *Pamukkale Üniv. Sosyal Bil. Enstitüsü Dergisi*, 2016, 25/1, 21-46.
- el- Medenî, Ziyâd Abdülaziz, *Medînetü'l-Kuds Ve Civâruhâ Hılâle'l-Fetre 1800-1830*, (Amman: Menşûrât Banku'l-A'mâl, 1996)
- Elad, Amikam, "Why Did 'Abd Al-Malik Build the Dome of the Rock?", *Bayt Al-Maqdis-'Abd Al-Malik's Jerusalem*, Ed. Jeremy Johns Julian Raby, c. 1, (Great Britain: Oxford University Press, 1992).
- Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dîni Kur'an Dili*, Çelik-Şura Yay.
- Fîrûzâbâdî, *Kamûsü'l-Muhîd*, (Müessesetü'r-Risâle, 2012).
- Kark, Ruth, Michal Oren-Nordheim, *Jerusalem and Its Environs, Quarters, Neighborhoods, Villages 1800-1948*. (Jerusalem: The Hebrew University Magnes Press, 2001).
- Kur'an-ı Kerim.
- Manna', Adel, "Eighteenth- and Nineteenth-Century Rebellions in Palestine" *Journal of Palestine Studies*, 24/1, 1994, 51-66.
- Pappe, Ilan, *Modern Filistin Tarihi*, çev. Nuri Plümer, (Ankara: Phoenix, 2007).
- Qumsiyeh, Mazin B., *Popular Resistance in Palestine: A History of Hope and Empowerment*, (Pluto Press, 2011).
- Singer, Amy, *Kadılar, Kullar, Kudüslü Köylüler*, çev. Sema Bulutsuz, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt, 1996).
- Sünenü't-Tirmizi, Tahkik: Beşşar Avvad Maruf, c. 3, (Beyrut: Darü't-Tab el-İslâmi, 1998)
- Şemseddin Sâmî, *Kamûs-i Türkî*, (İstanbul: Yeditepe, 2015).
- Tefsirü't-Taberi, Muhakkik: Ahmed Şakir, c. 7, (Müessesetü'r-Risâle, 2000)
- Tomar, Cengiz, "Kudüs (Memlükler Dönemi)", *DİA*, **26**, s. 332-34
- Van Leeuwen, Richard, *Bir Osmanlı Şehri Şam*, (İstanbul: Küre, 2012)
- Yiğit, İsmail "Ribât", *DİA*, **35**, 76-79

İnternet Kaynakları

- Harel, Amos. *אהרונוביץ' מקדם חוק לפירוק משמרות הג'ולטנים בהר הבית*, /*Aharonovitch promotes a law to dismantle the Palestinian guards on the Temple Mount*, *Ha'aretz*, 26 Kasım 2014, (<https://www.haaretz.co.il/.premium-1.2496177>), erişim tarihi: 20.07.2017.
- مرابطو الأقصى (Murâbitu'l-Aksâ / el-Aksâ'nın Murabitları), <http://www.aljazeera.net/encyclopedia/movementsandparties/2015/9/16/%D9%85%D8%B1%D8%A7%D8%A8%D8%B7%D9%88-%D8%A7%D9%84%D8%A3%D9%82%D8%B5%D9%89>, erişim tarihi: 07.06.2017.

Hasson, Nir, השר לביטחון הפנים מקדם החלטה להכריז על ארגונים פלסטיניים בהר הבית כלא חוקיים /*The Minister of Public Security is promoting a decision to declare Palestinian organizations on the Temple Mount illegal*, (<http://www.haaretz.co.il/news/politics/.premium-1.2714873>), 24 Ağustos 2015, erişim tarihi: 06.07.2017.

Eldar, Shlomi, *Who are Temple Mount's Mourabitoun?* (<http://www.al-monitor.com/pulse/en/originals/2015/09/israel-mourabitun-temple-mount-compound-settlers-islamists.html>), 14 Eylül 2015, erişim tarihi: 08.07.2017.

Kuttab, Daoud, *Filistinli Kadınların el-Aksa Direnişi*, (<http://www.almonitor.com/pulse/tr/originals/2014/10/women-protect-al-aqsa-mosque-jerusalem-radical-jews.html>), erişim tarihi: 07.07.2017